

Yttrande 2020-11-30

Utbildningsdepartementet

u.remissvar@regeringskansliet.se

Remissvar: Gemensamt ansvar – en modell för planering och dimensionering av gymnasial utbildning

SOU 2020:33

Sammanfattning

Byggsektorn välkomnar utredningen om planering och dimensionering av gymnasial utbildning. Förändringar i dagens utbildningssystem är centrala för att förbättra matchningen mellan utbildning och jobb inom samhällsbyggnad samt minska ungdomsarbetslösheten i Sverige. Vi vill särskilt betona behoven av:

1. Arbetslivets behov bör styra dimensioneringen av utbildningsplatser
2. Yrkesvux efter efterfrågan
3. Översyn av gymnasieprogrammen inklusive högskolebehörighet
4. Ökad mångfald på utbildningarna

Utgångspunkter:

Byggsektorn står för 11% av Sveriges BNP och bidrar årligen med cirka 37 miljarder kronor till vår gemensamma välfärd. Sektorn sysselsätter 360 000 personer runt om i landet. Byggsektorn består av små och stora företag inom bygg-, anläggning och järnväg. Det finns över 60 olika vanligt förekommande yrkesroller och varje persons kompetens behövs för att lösa tekniska utmaningarna inom byggande och renovering av vägar, sjukhus, skolor, bostäder, järnvägar och broar.

Byggsektorn har stora rekryteringsbehov; för att täcka pensionsavgångar så kommer 10 000 nya medarbetare behöver rekryteras per år. 90% av Byggföretagens medlemmar anger att de har svårt eller mycket svårt att hitta den kompetens de behöver. Det har lett till att 3 av 5 medlemsföretag avstått från att ta uppdrag under 2019. 64% anser att det är svårast att få tag på medarbetare med gymnasial yrkesutbildning¹. Konsekvenserna av kompetensbristen påverkar hela landet; bostadsbristen förvärras, vägar och järnvägar blir eftersatta samt att nödvändiga renoveringar försenas. I byggsektorn finns jobben som behövs för att rusta landet. Det måste bli enklare att få tillgång till en yrkesutbildning inom vår sektor, både för unga personer, eller vuxna som vill byta yrke.

Representanter från fack och arbetsgivare har länge lyft frågorna om kompetensförsörjning och livslånga lärandet som centrala för Sveriges tillväxt, både nu under pandemin och för den framtida välfärden. Nedan följer våra synpunkter på utredningen: Gemensamt ansvar – en modell för planering och dimensionering av gymnasial utbildning SOU 2020:33

¹ Byggföretagens medlemsundersökning 2019. Måleriföretagens rekryteringsenkät 2019 visar 86% har svårt att hitta rätt kompetens, 55% uppger att svårast är att gymnasialt yrkesutbildade.

1. Arbetslivets behov bör styra dimensioneringen av utbildningsplatser²

Byggsektorn är helt beroende av rätt kompetens och kompetensbrister är störst avseende gymnasialt yrkesutbildade (bygg- och anläggningsprogrammet, vvs och fastighetsprogrammet, fjärde året på teknikprogrammet eller vuxenutbildning yrkesvux). De här utmaningarna har förvärrats av bristande nationella planering och dimensionering av utbildningsplatser – något som utredningen fastslår.

Det låga söktrycket till yrkesprogrammen används som argument för att stänga utbildningar och istället satsa på fler platser på teoretiska program. Till exempel har kommuner i storstadsregioner valt att stänga flera yrkesprogram 2018-2020 eller dra in på yrkesvux platser. Den här utvecklingen försämrar kommunernas sysselsättningsgrad, minskar bostadsbyggandet, fördröjer hållbar utveckling och påverkar hela landets välfärd.

Byggsektorn tillstyrker att det behövs nya principer för planering och dimensionering av utbildning i gymnasieskola och inom vuxenutbildning³, samt att kommunerna behöver samverka för att möta behoven av yrkesutbildning. Arbetsmarknadens behov bör påverka vilka utbildningar som erbjuds och hur platserna disponeras. Dimensionering bör ske utifrån inriktningsnivå inte enbart programnivå t ex bygg- och anläggningsprogrammet finns över hela landet men enbart 200 elever läser inriktning mark och anläggning som är grunden för flera inriktningar såsom anläggningsarbetare och bantekniker⁴. Vid dimensionering bör hänsyn tas till regionala skillnader i arbetsmarknaden, samt befintliga resurser såsom nationella branschskolor och var andra anläggningar finns. Här behövs en närmare samverkan mellan alla parter; branscher, skolor, kommuner och myndigheter (utöver Skolverket även Myndigheten för Yrkehögskolan, Skolinspektionen och Arbetsförmedlingen).

2. Yrkesvux utifrån efterfrågan

Ungas gymnasieval påverkar deras möjligheter på arbetsmarknaden. 40% av eleverna som lämnat ett högskoleförberedande program har inte påbörjat eftergymnasiala studier inom fyra år⁵. Det är stora skillnader mellan programmen både vad gäller sysselsättningsgrad och medellön⁶. Vi anser att anställningsbarheten på arbetsmarknaden varken kan eller bör avgöras av vad en ungdom på 14-15 år gör för gymnasieval.

Utredningen fastslår att, trots flera satsningar från regeringen om att delvis statligt finansiera yrkesvux, är utbudet mycket begränsat. Kommunerna avgör idag helt vad som erbjuds; vilket medfört att det finns 160 gånger fler platser på yrkesvux inom vård och omsorg än t ex bygg och anläggning eller el och energi⁷. Här blir det tydligt att kommuner vid dimensionering inte tar hänsyn till hela arbetsmarknaden och erbjuder platser till yrkena som kommer behövas i kommunen.

Utredningen föreslår vidare att kommunernas utbud av sammanhållen yrkesutbildning i komvux ska följa ramar som fastslås av Skolverket⁸. Vi vill särskilt lyfta att denna ram bör

² Förslag 6.1.1 sida 466

³ Kommunerna ska samverka för ändamålsenligt utbud 6.1.2 sid 492

⁴ Skolverkets statistik november 2020

⁵ Utredningens egna beräkningar med registerdata från SCB. Ungdomar som lämnade ett högskoleförberedande program 2014.

⁶ Tabell 3.2 medelinkomst fjärde året efter gymnasieskolan

⁷ Figur 3.9 sid 137

⁸ 6.6.9 sid 601

stämmas av med branscherna innan den fastslås. Det finns regionala skillnader i arbetsmarknaden mellan städer, kommuner eller regioner. Beslut om dimensionering bör göras centralt då alla branscher inte har representation lokalt över hela Sverige. För att ramen ska matcha arbetsmarknaden behövs samarbete med anställande företag lokalt innan en utbildning startas⁹, för att kunna säkerställa såväl APL (praktikplatser) och faktiskt rekryteringsbehov på årsbasis. Myndigheten för Yrkeshögskolan har ett sådant upplägg, vilket upparbetats över tid och gett goda resultat för utbildningarna inom samhällsbyggnad.

Det finns ett stort intresse från vuxna att växla in i byggsektorn. Ett exempel är Ikano Bostad, vars lärlingsprogram för kvinnor fick över 300 sökande då det startades år 2017. Livslångt lärande och en arbetsmarknad i förändring gör att fler behöver byta jobb under sitt arbetsliv. De satsningar som regeringen hittills gjort har främst handlat om kurser på yrkeshögskola, högskola och universitet: Vår bransch behöver fler yrkesutbildade. Vi förordar en förändring enligt punkten 6.6.9, och ser behovet av ökad statlig styrning så att dessa utbildningar kommer till stånd. Vi förordar även att samhällskritiska utbildningar till yrken med stor brist, såsom t ex anläggningssektorn eller järnväg, bör vara helt statligt finansierad.

Yrkespaketet inom yrkesvux med APL i nära samverkan med rekryterande företag och branschrepresentanter bör vara tillgängliga för vuxna oavsett om de vill omskola sig inom sektorn eller helt byta bransch. Vuxnas efterfrågan på platser och arbetsmarknadens behov av arbetskraft ska styra dimensioneringen¹⁰. Vi stödjer utredningens förslår att vuxna ska få tillgång till fler yrkesutbildningar genom fritt sök över kommungränser¹¹. Genom dessa förändringar och gemensam samverkan skulle det då bli möjligt för t ex en snickare att omskola sig till glastekniker, anläggningsmaskinförare eller bantekniker. Samtidigt som det skulle öppnas en möjlighet till yrkesväxling in i sektorn för dem som vill byta bransch helt. Även den som har en gymnasieexamen måste få möjlighet att läsa ett yrkespaket till våra yrken där det råder anställningsbehov lokalt.

3. Översyn av gymnasieprogrammen inklusive högskolebehörighet

Rekrytering till byggsektorn är beroende av att elever väljer yrkesprogram över högskoleförberedande program - idag är det tvärtom. Sedan 2011 har andelen elever som väljer yrkesprogram sjunkit från 51% till 37%. Detta har flera orsaker såsom att elever upplever yrkesprogrammen som smalare och uppfattar dessa som att vara av lägre kvalitet. Grundläggande behörighet och möjligheten att i framtiden kunna läsa vidare är andra orsaker till att välja teoretiska program framför praktiska¹².

Kvalitetsbrister i genomförande av yrkesutbildning påverkar attraktiviteten på yrkesprogrammen nationellt. Till exempel erbjuds gymnasiallärlingars program utan tillgång till lämpliga lokaler eller kunniga yrkeslärare. Andra återkommande problem kan vara arbetsmiljön på utbildningarna, att eleverna inte erbjuds grundläggande behörighet, stor del obehöriga elever eller att samverkan med branschen inte sker. Detta påverkar yrkesprogrammets rykte och elevernas anställningsbarhet negativt. Kostnaderna för utbildning stiger medan ungas möjligheter till arbete begränsas. Företag och handledare på arbetsplatserna kan aldrig ersätta en hel gymnasieutbildning – här behövs gemensamt ansvar och värna om olika ansvarsområden och roller. Byggsektorn kan bistå med delar av

⁹ APL ska ingå i sammanhållen yrkesutbildning inom komvux 6.8.2 sid 642

¹⁰ 6.6.9 sid 602

¹¹ 6.1.4., 6.1.5 sid 507-514

¹² sid 117

yrkeskurser t ex genom branschskolor, studiebesök, APL mm. Vi tillstyrker utredningens förslag om behovet av fortsatt utredning samt att Skolinspektionen bör granska undervisningen i yrkesämnena¹³. Vi menar också att en gemensam satsning på kvalitet skulle leda till bättre matchning mellan elev, utbildning och jobb – här behövs samverkan mellan alla parter.

Vi föreslår en översyn av gymnasieprogrammets struktur samt säkerhetsställa att alla elever på yrkesprogrammen får läsa grundläggande behörighet. I tekniskt tunga branscher såsom bygg så bör även särskild behörighet, motsvarande Matematik 2, erbjudas alla elever. Det skulle ge eleverna behörighet att läsa utbildningar inom teknik och samhällsbyggnad på yrkeshögskolan, som till exempel arbetsledare eller mättekniker på yrkeshögskolan.

Bygg- och anläggningsprogrammet behöver ett gediget omtag och en modernisering i grunden. Detta eftersom programmets mål, kursplan och programstruktur inte matchar behoven i dagens bygg- och anläggningsbransch. Byggsektorn har utvecklats de senaste 10 åren och det behövs större fokus i utbildningarna på hållbarhet, klimatomställning, energieffektivisering, arbetsmiljö, sund konkurrens och digitalisering Vi understryker att gymnasieskolan behöver utvecklas så att utbildningen bättre speglar verksamheten i dagens byggsektor och elevernas önskemål¹⁴.

4. Satsning för större mångfald

Regeringen har satt ett mål om att 25% av nyanställningar 2030 ska vara kvinnor¹⁵. Intresset för branschen ökar bland kvinnor med hundratals kvinnor som står i kö till företagets lärlingsprogram. Inom yrkeshögskolan har andelen kvinnliga sökande fördubblats mellan 2014-2018¹⁶. Jämställdhetsarbetet i branschen fortgår, men för att komma i mål krävs satsningar som möjliggör för fler kvinnor att utbilda sig till yrkesarbetare. Idag är cirka 1% av plåtslagarna kvinnor, 2,2% av de som omfattas av Byggavtalet, 3,9% av Väg- och banavtalet och 11% av Måleriavtalet. Det krävs särskilda insatser om jämställdhetsmålet ska gå från idé till verklighet. Könsnormerna inom gymnasieskolan måste brytas om morgondagens behov av kompetensförsörjning i branschen ska tillgodoses och alla ska få tillgång till yrkesutbildning¹⁷.

Idag finns det stora variationer i hur huvudmän arbetar med jämställdhets- och mångfaldsfrågorna. Utredningen konstaterar att "flera av de traditionellt manliga utbildningarna har högre sannolikhet för etablering och högre löner än... de kvinnodominerande..."¹⁸ och att dagens system snarare befäster än motverkar yrkessegregation¹⁹. Denna syn delar vi och det syns i lärarsammansättning, normer, värderingar, arbetsmiljö och attraktivitet. Dessa stora skillnader är orimliga i ett skattefinansierat utbildningssystem och matchningen mellan individ och jobb blir lidande.

Vi föreslår att Skolverket får i uppdrag att dra igång en särskild satsning på de mansdominerade yrkesprogrammen för att fler kvinnor ska få tillgång till utbildning till våra yrken, både inom gymnasieskolan och vuxenutbildningen.

¹³ 6.9.1 sid 649

¹⁴ 6.9.2 sid 650

¹⁵ <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2018/03/regeringen-satter-upp-mal-for-fler-kvinnor-i-byggbranschen/>

¹⁶ SCB MYH <https://www.myh.se/Nyhetsrum/Nyheter/2019/Rekordmanga-kvinnor-sokte-byggutbildningar/>

¹⁷ Antal elever per program, uppdelade per kön; figur 3.1 sid 108

¹⁸ Rad 2 Sid 174

¹⁹ 8.8 Konsekvenser för jämställdhet mellan kvinnor och män s 826

Avslutning:

Vi står bakom utredningens övergripande slutsatser om behovet av gemensamt ansvar och en ny modell för planering och dimensionering av gymnasial yrkesutbildning. Vi vill verka för ett ökat byggande och fler bostäder, vägar och järnvägar i Sverige. Genom att satsa på yrkesutbildning skapar vi fler i jobb och i förlängningen starkare tillväxt och välfärd för alla. Låt oss gemensamt lösa utmaningarna inom vår gymnasie- och vuxenutbildning. Vi står redo att bistå med lösningar och möjligheter till politiker och myndigheter i det fortsatta arbetet.

Representanter för Byggsektorn:

Catharina Elmsäter-Svärd, VD Byggföretagen

Elin Kebert, expert kompetensförsörjning Byggföretagen

Valle Eriksson, förbundsordförande SEKO

Emil Burman, Utredare SEKO

Johan Lindholm, förbundsordförande Byggnads

Görgen Zilén, ombudsman Byggnads

Pontus Sjöstrand VD Måleriföretagen

Jonas Lindberg, Utbildningsansvarig Måleriföretagen

Johan Lindström VD & förbundsordförande Plåt & Ventföretagen

Annika Brännmark, branschchef Plåt & Ventföretagen

Erik Haara, VD Glasbranschföreningen

Karin Lindskog, Utbildningsansvarig Glasbranschföreningen

Kontakter förmedlas av:

Elin Kebert

Byggföretagen

Box 5054

102 42 Stockholm

Telefon: +46 8 6985823

elin.kebert@byggforetagen.se